

SOVYET EKONOMİSİNDE GORBAÇOV İLE BAŞLAYAN SOSYALİZMDEN UZAKLAŞMA UYGULAMALARI

Melahat KOTAN*

ÖZET

Tarih bize, neredeyse tüm başarılı ülkelerin kalkınmalarının başlangıç aşamalarında, ekonomilerini geliştirmek için korumacılığın, sübvansiyonların ve düzenlemelerin bir karışımını kullandıklarını göstermektedir. İngiltere ve ABD serbest ticareti ancak yüksek ve uzun süreli gümrük engellerinin ardında rakipleri karşısında teknolojik liderliği ele geçirdiğinde benimsemiştir. Neo-liberal ekonomi uygulamaları korumacılık politikalarını ortadan kaldırmaktadır. Bu çalışmada, Gorbaçov'la başlayan serbestleşme politikaları ayrı başlıklar altında çözümlenmiştir. Serbestleşme politikalarıyla, Sovyetlerin korumacılık politikalarını nasıl kaldırdığı incelenmiştir. Sovyetlerin serbestleşme politikaları sonucunda, neoliberal ekonomi politikalarının dünyada yayılma alanı genişlediği sonucuna varılmıştır. Sovyetler'in ekonomik sistemini mülkiyet yapısı devlet kontrolündeydi. Dolayısıyla serbestleşme politikaları ile devlet mülkiyetinin sakıncaları Sovyetler'de ileri sürülmüştür. Sovyet egemenliğinde yer alan sosyalist ülkelerde 1980'lerden itibaren serbest piyasa koşullarının yerleştirilmesi için yapılanlar ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Sovyetler'de bu serbestleşme politikalarının gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde uzun süre yer almadıkları örneklerle sunulmuştur. Yani gelişmiş ülkelerin ülkelerinde uyguladıkları politikalarla, Sovyetlerin uygulamasını istedikleri arasında belirgin farklar olduğuna yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, ülkelerin gelecekte hangi iktisat politikasını ne zaman kullanmaları gerektiğine yönelik çözümler de yapılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, betimsel çalışma yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler, serbestleşme politikaları, neo-liberal ekonomi, korumacılık politikaları

Jel Sınıflandırma Kodları: N10, F43, P31, H20

DIVERGENCE APPLICATONS IN SOCIALISM STARTING WITH GORBAÇOV IN THE SOVIET ECONOMY ABSTRACT

History shows us that, almost all the successful countries in the early stages of their development, they use a mixture of protectionism, subsidies and regulations for the purpose of developing economies. Britain and the United States have adopted free trade only when they have taken the technological leadership against their rivals behind high and long-term customs barriers. Neo-liberal economic practices eliminate protectionist policies. In this study, The liberalization policies that started with Gorbachev were analyzed under different headings. It is analyzed that How the Soviets removed their protectionist policies by liberalization policies. As a result of Soviet liberalization policies, it is concluded that neoliberal economic policies have expanded in the world. The ownership structure of the Soviet economic system was under state control. Therefore, the liberalization policies and the disadvantages of state property have been put forward in the Soviet Union. Socialist countries in the Soviet dominance, it has been tried to examine in detail how to establish free market conditions from 1980. It is presented in the Soviets that these liberalization policies have not taken place in the economies of developed countries for a long time. It is mention that There are significant differences between the Soviets what they want their application and the policies implemented by developed countries. Descriptive study method was used in the study.

Keywords: Soviets, Liberalization Policies, Neo-Liberal Economy, Protectionist Policies

Jel Classification: N10, F43, P31, H20

* Doktora öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, melahatkotan@gmail.com.

1. GİRİŞ

Liberal olmayan politikalar bütün dünyada yaygın şekilde 1980'lerden bu yana, Neoliberalizmin yükselişi sonrasında terk edildiler. 1970'lerin sonuna kadar gelişmekte olan ülkelerde korumacılığa, sübvansiyonlara ve düzenlemelere dayanan ithal ikameci sanayileşmenin sözde başarısızlıkları göz ardı edilemeyecek ölçüde aşikâr hale geldi. Hâlihazırda serbest ticareti uygulayan ve yabancı sermayeli yatırımlara kucak açan Doğu Asya'nın ekonomik mucizesi diğer gelişmekte olan ülkeler için bir uyanış çağrısıydı. Pek çok gelişmekte olan ülke 1982'deki Üçüncü Dünya Borç Krizi'nden sonra müdahaleciliği ve korumacılığı terk ederek neo-liberalizmi kucakladı. Küresel bütünleşmeye dönük bu eğilimin en büyük başarısı 1989'da komünizmin düşüşüydü. Bu çerçevede yapılan öneriler mali disiplin, kamu harcamalarının öncelikle çerçevesinde gerçekleştirilmesi, vergi reformu, finansal serbestleşme, döviz kuru düzenlemeleri, ticaretin serbestleştirilmesi, doğrudan yabancı yatırımlara izin verilmesi, özelleştirmeler, mülkiyet haklarının düzenlenmesini kapsamaktadır (Chang, 2015: 32).

Piyasa mekanizmasını gerçekleştirmek üzere uygulanan neo-liberal politikalara dayalı yapısal dönüşüm ve istikrar politikası süreçleri, fiyatların serbestleştirilmesi yoluyla iç ve dış ticaretin serbestleştirilmesini, özelleştirmeler yoluyla mülkiyet ilişkilerinin değiştirilmesini, sıkı maliye ve para politikaları yoluyla makroekonomik istikrarın sağlanmasını, finansal serbestleşme yoluyla pozitif faiz oranlarını gerçekleştirerek uluslar arası sermayenin ülkeye girişini sağlamak ve böylece yurt içi tasarruf açığını kapatmak, devletin ekonomideki ağırlığını sınırlandırarak dışlama etkisini ortadan kaldırmak böylece özel yatırımların gerçekleşmesine ortam hazırlamak ve piyasaya müdahale ederek piyasada oluşan kaynak dağılımını etkileyen devletin, ekonomiye müdahalesini azaltarak özel sektör ağırlıklı bir piyasa mekanizmasının oluşturulmasını sağlamak yani devletin ekonomik ve sosyal süreçleri belirleme ve düzenleme işlevinin ortadan kaldırılmasını kapsamaktadır. Dolayısıyla Gorbaçov döneminde başlayan ve sonrasında devam eden kapitalist dönüşümün temel yönelimleri, fiyatların ve ticaretin serbestleşmesi, mali serbestleştirme, özelleştirme, devlet-ekonomi ilişkisinin yeniden düzenlenmesi, ekonomik istikrar ve işgücü piyasalarının düzenlenmesi olmak üzere sayılabilir.

2. FİYATLARIN VE TİCARETİN SERBESTLEŞTİRİLMESİ

Tüketim malları üzerindeki sübvansiyonların azaltılması, üreticilere verilen sübvansiyonların kaldırılması ve fiyatların merkezin kontrolünden çıkarılması yoluyla iç ticaretin serbestleştirilmesi amaçlanmaktadır. İç ticaretin serbestleştirilmesi kaynak dağılımının piyasaya bırakılması anlamına gelmektedir. Fiyatların belirlenmesi tamamen arz ve talep mekanizmasına bırakılmaktadır. Bunun kuramsal temeli, piyasa mekanizmasının ekonomik etkinliği ve tüketici refahını en iyi sağlayan düzenleme mekanizması olduğunu kabullüdür (Boratav, 1982: 292).

Dönüşüm politikaları çerçevesinde dış ticaretin serbestleştirilmesi, daha önce yapılan devletin elindeki dış ticaret tekelinin ortadan kaldırılmasına bağlı olarak ihracat ve ithalat lisanslarından ve katı miktar kısıtlamalarından vazgeçilmesi temel değişimi ifade etmektedir.

Dış ticaret yetkisi olan devlet kurumlarının yerine bütün işletmelere dış ticaret yetkisi verilmesi, miktar kısıtlamaları yerine tarife sisteminin kullanılması ve tarifelerin düşük tutulması ticaretin liberalleştirilmesinin temel araçlarıdır. Ulusal paranın iç konvertibilitesine yani işletmelerin ve hane halkının serbestçe döviz alıp satmasına izin verilmesi diğer bir politika aracı olarak önerilmektedir. Ulusal paranın devalüasyon yoluyla fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi ve karaborsa piyasalarının önüne geçilmesi önemli bir politika aracıdır. Gerçekçi ve esnek döviz kuru uygulamak ticaretin serbestleştirilmesinde temel politikadır (Boratav, 1982, 295). Ticaretin serbestleştirilmesi konusunda alınan önlemler üretimin piyasa mekanizmasına göre ve rekabete açık bir şekilde gerçekleştirilmesini hedeflemektedir. Böylece üretimin arz ve talep mekanizmasına uygun olarak biçimlenmesinin bir aracı olduğu söylenebilir. Böylece üretimin talebin yoğun olduğu alanlara kayması dolayısıyla kaynak dağılımının piyasa mekanizması tarafından gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra dış ticaretin serbestleştirilmesi üretimin rekabet gücüne ve yurt içi talebin karşılanan oranına bağlı olarak dışarıya net kaynak transferi anlamına gelebilir (Lavigne, 1999, 160).

Sovyetler Birliği'nde yapılan bu düzenleme Sovyet ekonomisinin yararına değil zararına olmuştur. Çünkü Sovyet ekonomisinin mevcut endüstrileri; tarife koruması, sübvansiyonlar ve diğer türde devlet teşvikleriyle korunmasına devam edilmesi gerekli düzeydeydi. Uluslararası rekabete dayanabilecek olgunluğa henüz kavuşmamıştı. ABD, bu olgunluğa kavuşabilmek için 1700 yıllarda bebek endüstrisini 19. yüzyılın sonlarına kadar yüksek tarife oranlarıyla korumuştur. Büyük Britanya ekonomisi, endüstrileşmenin ilk evresinde gümrük vergileri ve hatta rekabetçileri ortadan kaldırmak için askeri yollarla korunuyordu. İthal edilen tekstil ürünlerine karşı konulan gümrük vergileri İngiliz tekstil endüstrisinin gelişmesinde önemli rol oynadı ve bu nedenle İngilizler gümrük vergilerini ortadan kaldırmak ya da azaltmak, böylece kendileri yararına Hint tekstil endüstrisini çökertmek için Hindistan'a baskı yaptılar. Birleşik Devletler de yerli iş kollarını güçlendirmek için gümrük vergilerine ve ticari kısıtlamalara başvurdu. Bu bağlamda 1863'den önceki köle işgücü sistemini güçlendirmek için tamamen kaba güç kullandı. 1800'lerin sonunda ithal edilen çeliğe karşı koyulan gümrük vergileri Amerikan çelik endüstrisinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Yine Amerika'nın ulusal demiryolu ağının kurulmasında Amerikan devletinin oynadığı aktif rol gibi. Devletin özel endüstrilere yaptığı yardımlar, pek çok ülkenin gelişmesinde büyük rol oynadı ve bu yardımlar günümüzde en gelişmiş ülkelerde sürerken, az gelişmiş ülkelerde rağbet görmüyor. Daha doğrusu rağbet görmemesi için gelişmiş ülkeler özellikle de Amerika buna engel olmaktadır. Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü'nün yaptıkları bu engelleri en açık şekilde göstermektedir.

19. yüzyılın sonundaki ABD veya 20. yüzyılın ortasındaki Japonya, Kore ve Çin gibi ülkeler. Örneğin Çin'de 1990'lara kadar ortalama gümrük tarifeleri %30'un üzerindedi. Yine konut sektörünü kontrol etmek için tüm arazi devlet mülkiyetindedi. Hindistan'da imalat sanayi tarifeleri %30'un üzerindedi. Şili 1982'de finansal krizde tüm bankacılık sektörünü devletleştirerek çıkmıştır. 1820'lerde ABD'de gümrük tarifeleri %40'larda iken, İngiltere'de %45'lerdeydi.

Amerika, İngiltere, Almaya, Fransa ve diğer birkaç ülke dünya pazarlarına ve üretimine öylesine hakimler ki başka bir dünya gücünün gelişmesine imkan vermeyecek

düzye de bir ekonomik yapının dünyaya hakim olmasını sağlayan IMF ve Dünya Bankası gibi kurumları yaratmışlar ve yaratmaya da devam etmektedirler.

Özellikle IMF ve Dünya Bankası tarafından kapitalist sistem Marx'ın tespitleri doğrultusunda işletilmektedir. Özelleştirmeler sonucunda kamu iktisadi teşebbüsler çok uluslu şirketlere satılmakta ve devlet ekonomide soyutlanmaktadır. Chang(2015)'in verdiği bilgilere göre bugün dünya üretiminin %80'ni gelişmiş ülkelerin şirketleri gerçekleştirmektedir. Yani kapitalist üretim hızlı bir şekilde tekelleşmektedir

Serbest ticaret, yoksul ülkelerin çok daha gelişmiş yabancı üreticilerle derhal rekabet etmelerini istemektedir. Oysa bu, firmaların daha yeni beceriler kazanmaya fırsat bulamadan batmalarına sebep olur. Rekabet gücü daha üstün yabancı firmaların gelişmekte olan bir ülkeye girmesine izin veren bir liberal yabancı yatırım politikası, yerel firmaların uzun dönemde becerilerinin gelişimini kısıtlar. Serbest sermaye piyasaları, konjonktürle aynı yöndeki davranışıyla uzun vadeli projeleri savunmasız bırakırlar. Yüksek faiz politikası uzun vadeli yatırım yapmayı imkansız kılmaktadır.

Sovyet egemenliğinde yer alan sosyalist ülkelerde 1980'lerden itibaren serbest piyasa koşullarının yerleştirilmesi için ekonomik reformlar yapılmıştır. Sosyalizmin savunduğu korumacılık yerini serbest piyasanın alması için serbest piyasanın ülke ekonomileri için daha kazançlı sonuçlar sağladığı savunulmuştur. Ancak 19.yüzyılda Amerika serbest piyasa koşullarını reddetmiştir. İngiltere'nin sadece tekstil alanında rekabet edecek güce kavuşması 100 yılını almıştır ve bu süreçte korumacı politikalar izlemiştir. ABD'nin tarife koruması ile güvende hissedecek ölçüde ekonomisini geliştirmesi 130 yılı almıştır. Böyle uzun zaman dilimlerinde korumacılık politikaları olmasaydı Japonya hala ağırlıklı olarak ipek, İngiltere yün ve ABD pamuk ihraç ediyor olabilirdi.

Sovyetlerin dağılmasından sonra, mevcut kapitalist ülkelerin, Doğu Avrupa'daki yeni cumhuriyetleri beslemesi ve bakılması gereken yeni doğmuş bebekler gibi görmediği kesin. Aksine, Batılı finans çevreleri onları sömürülebiyecek mal pazarları, yeni işgücü ve ucuz hammadde kaynağı olarak görmektedirler. Bu, maaşları aşağı çeken reçetelerde ve Sibiry'a'nın geniş ormanlarını sömürme uygulamalarından açıkça görülmüştür.

Almanya Tarihçi Okulu iktisat kanunlarının olamayacağını, iktisat düşüncesinin her ülkenin somut koşullarına göre değişebileceğini ileri sürüyordu. Almanya Tarihçi Okuluna göre devlet ekonominin merkezinde yer almalı, iktisadi faaliyetleri düzenlemeliydi.

Rekabet gücünü elde etmeden liberal ekonominin uygulanması ülkeleri yarı sömürge haline getirmektedir. Buna en iyi örnek Osmanlı Devletidir. Osmanlı Devleti, yaşadığı hızlı gerileme sürecinden dolayı modernleşme hareketlerini başlatmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için birçok alanda Batılı ülkelere esinlenerek reformlar yapılmıştır. Bu süreç içerisinde iktisat düşüncesinin liberalleşmesi de benimsendi. Birinci dünya Savaşı yıllarına kadar Osmanlı Devleti liberal iktisat politikaları uyguladı. 1839 yılında yapılan Tanzimat Reformuyla birlikte iktisat düşüncesinde liberalizme geçiş yapılmıştı. 19. yüzyıl içerisinde Avrupa'da feodalizm sona ermiş ve liberal kapitalizm yükselişe geçmişti. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren başlayan liberal sanayi kapitalizmiyle birlikte Avrupa ülkeleri hızla gelişmeye başlamıştı. Bu gelişmenin nedeni rekabet gücünü elde ettikten sonra liberal

ekonomiye geçmesiydi. Osmanlı aydınlarının temel beklentisi liberal iktisat politikalarıyla Osmanlı Toplumunda sanayileşmenin gerçekleştirileceğiydi. Bu yıllarda liberal iktisat politikaları Osmanlı Devletinin kuruluşu için tek çare olarak görülmekteydi. Bu amaçla, 1838 yılında İngiltere ile serbest ticaret anlaşması yapıldı. Bu anlaşmanın sonucunda liberalleşme süreci ekonomik olarak güçlü olan azınlık ve yabancıların daha da güçlenmesini sağladı. Böylece, İngiltere merkezli Klasik iktisat düşüncesi sonucunda Osmanlı Devleti yarı-sömürge durumuna düşürülmüştür.

ABD ve örnek verdiğimiz diğer ülkelerin bu kadar uzun sürede ulaştığı bu olgunluğa 70 yıllık bir sürede Sovyet ekonomisinin kavuştuğunu kabul etmek iktisat mantığına uygun değildir. Bu düzenlemelerden sonra Sovyet ülkelerinde mağazalar yerli üreticilerin rekabet edemedikleri yabancı mallarla dolmuş. Ülke toprakları satılmaya başlanmış. Üretimde önemli düşüşler yaşanmıştır. Yaşananlar, rekabet edecek düzeye ulaşmadan serbest piyasa koşullarını uygulayan her ülkenin başına gelmesi kaçınılmaz bir süreçtir.

3.MAKRO-EKONOMİK İSTİKRAR

Tablo-3: Sovyetler Birliği'nin Ekonomik Büyüme Oranları (1928-1980)

Yıllar	Sovyet Ekonomisi	ABD Ekonomisi
1928-1940	5.8	1.7
1940-1950	2.2	4.5
1950-1960	6.0	3.3
1960-1970	5.1	3.9
1970-1980	3.7	3.0

Kaynak: Rakamlarla Dünya Ülkeleri kitabında derlenmiştir.

Ekonomik büyüme oranları gelişmiş kapitalist ülke olan ABD'nin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu çerçevede sosyalist sistemin toplumsal üretimin artmasını sağlayan bir üretim ilişkisi biçimi olduğu sonucuna varılabilir. Sosyalizmin merkezi planlama mekanizmasının başarısı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Gorbaçov'un piyasa ekonomisine yönelik reformlar yapmasına gerek yoktu.

Ekonomik istikrar politika araçları şunlardır: (1) Para politikası, (2) Dış ticaret politikası (3) Maliye politikasıdır.

Ekonomik istikrar politikası türleri ise şunlardır: (1) Ortodoks istikrar politikaları, (2) Heterodoks istikrar politikaları ve (3) IMF tipi yapısal değişim ve uyum politikasıdır.

Merkez Bankası, açık piyasa işlemleri, faiz ve reeskont işlemleri, selektif kredi uygulamaları, karşılık oranları ve emisyon araçlarını kullanarak para politikalarının uygulayıcısı konumdadır. Merkez bankalarının para politikalarının amacı, enflasyonun düşük ve değişken olmayan seviyelerde tutulmasıdır.

Dış ticaret politikası, ödemeler dengesi açığını kapatmak ve ödeme zorluklarını gidermek için alınan önlem ve yapılan müdahalelerin bütünüdür.

Maliye politikası, kamu kesiminin yetki ve imkanlarını kullanarak ekonomik yapıyı ekonomi politikası amaçları doğrultusunda; kamu gelirleri, kamu harcamaları, kamu

hizmetleri miktar ve birleşimi ile kamu iktisadi teşebbüslerinin üretim ve satış politikalarında ayarlamalar yapmak suretiyle yönlendirmesidir.

Ortodoks istikrar politikaları, sıkı maliye, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur politikasından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para, para arının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar Ortodoks politikalarlardır. Sıkı maliye ve para politikalarının ekonomide daralma yaratmasıyla fazla talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenir.

Heterodoks programlar ücret ve fiyat kontrollerini içeren gelir politikalarından oluşmaktadır. Heterodoks programları Ortodoks programlardan ayıran en önemli özellik, gelir politikalarının belirli bir süre içinde geçici olarak kullanılmasıdır. Programın başında fiyat ve ücretlerin bir anda dondurulması ile enflasyon kısa sürede kontrol altına alınabilmektedir.

IMF tipi yapısal değişim ve uyum politikası, mali piyasaların ve döviz rejiminin serbestleştirilmesi, devletin ekonomik faaliyetlerinin küçültülmesi amacıyla girişimlerinin özelleştirilmesi, iş gücü piyasasının esnekleştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik politikaları öngörmektedir. Yapısal uyum programları yeniden yapılanma için birbirini izleyen dönemleri içinde daha köklü uygulamalar öngörmektedir (Ersoy,1990).

Merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecinin ilk evresini oluşturan planlama mekanizması ile piyasa kategorilerinin birlikte kullanılması sonucunda ortaya çıkan makroekonomik istikrar sorunları, para ve maliye politikalarının kullanımını gerektirmektedir. Geçiş sürecinde yükselen enflasyon ve artan bütçe açıklarını gidermek üzere sıkı para ve maliye politikaları kullanımıyla ekonomik istikrarın sağlanması amaçlanmaktadır. Buna göre kamu harcamalarında büyük ölçüde kısıntıya gidilmesi ve vergilerin belirlenen politika araçlarıdır. Planlama-piyasa mekanizmasının uygulandığı evrede üretime ve tüketime dönük yapılan sübvansiyonlardaki büyük artışlar bütçe açıklarına neden olmaktadır (Kotz, Weir,1997,162). Bütçe açıklarının kapatılması için askeri harcamalardan kamu yatırımlarına ve sosyal harcamalara kadar kamu harcamalarından büyük oranda kısıntı yapılması önerilmektedir. Makroekonomik istikrarın sağlanmasında kullanılacak ikinci politika aracı sıkı para politikasıdır. Sıkı para politikası merkez bankasının parasal genişlemeyi büyük oranda azaltması ve kredi mekanizmasının merkez bankası kaynaklarından bankacılık kesimine kaymasını gerçekleştirmek üzere alınan önlemleri kapsamaktadır. Faiz oranlarının yükseltilmesi yoluyla pozitif reel faiz oranını gerçekleştirmek sıkı para politikasının önemli bir aracıdır (Boratav,2010: 296). Sıkı para ve maliye politikaları monetarist yaklaşıma dayanır ve enflasyon ve bütçe açıklarını önleyici politika araçları olarak kullanılır.

Makroekonomi istikrar ile Sovyetler'de uygulanmaya başlanan kamu harcamalarının kısılması faiz oranlarının artırılması uygulamaları sosyalizmin anlayışıyla uyuşmamaktadır. Çünkü kamu harcamaları kısılması ve faizlerin yükselmesi yatırımların düşmesine bununla birlikte işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bu tür paracı yaklaşımlar ekonominin daha da küçülmesine neden olmaktadır.

4. MÜLKİYET İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Kapitalist üretim ilişkilerinin temel belirleyeni olarak üretim ve dolaşım araçlarında özel mülkiyetin yerleştirilmesi, eski merkezi planlı ekonomilerin kapitalizme geçiş sürecinde uygulamaya koydukları yapısal dönüşüm politikalarının temelini oluşturmaktadır. Kapitalist üretim tarzında sermaye birikimi süreci özel mülkiyete konu olmaktadır. Diğer bir ifadeyle üretim faaliyeti sonucunda oluşan ekonomik artığın artık değer biçiminde mülk edinilerek yeniden üretim sürecinde sermaye sahibi tarafından sermayeye dönüştürülmesi yaşayan kapitalist sermaye birikiminin bir gereğidir. Bu çerçevede eski merkezi planlı ekonomilerden kapitalist sermaye birikiminin oluşumu için devlet mülkiyetinde olan üretim ve dolaşım araçlarının özel mülkiyette geçirilmesi gerekmektedir.

Mülkiyet ilişkilerini değiştirmek üzere uygulanması gereken özelleştirme programlarının sistem dönüşümü yaşayan ülkeler açısından bir diğer anlamı ise, kapitalist sisteme özgü sınıfsal ilişkilerin oluşturulmasının da bir aracı olma özelliği taşımasıdır. Mülkiyet ilişkilerindeki değişime bağlı olarak ekonomik artığın paylaşımında eski yapıdan farklı olarak üretim araçları mülkiyetine sahip sınıfın karşısında, üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun ve toplumsal üretimden ancak ücretleri kadar pay alan, emek geliri ile geçinen bir sınıf oluşmaktadır. Dolayısıyla özelleştirme programları sadece mülkiyetin hukuksal dönüşümünü kapsayan teknik bir süreç değil, mülkiyet ilişkilerindeki dönüşüme bağlı olarak oluşan sınıfsal ilişkileri ve üretimin amacının bireysel fayda ve kar maksimizasyonuna yönelmesine bağlı olarak kaynakların piyasa mekanizmasına göre dağılımını kapsayan üretim ilişkilerindeki değişimi ifade eden bir süreç olarak ele alınması gerekmektedir. Bu çerçevede özelleştirme programlarının biçimi ve yöntemlerinin yeni yapıdaki sermaye birikiminin kaynaklarını ve sosyo-ekonomik yapıyı belirlediği söylenebilir.

Kapitalist ekonomiler içinde sürekli tartışılan özelleştirme politikaları, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılmasına dönük olarak kamu mülkiyetinin kapsamının daraltılmasını, kamusal niteliği olan hizmetlerin özel sektör tarafından karşılanmasını, kamunun ekonomiyi düzenleme işlevinin azaltılmasını sağlayan bir politika aracı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla gerek kapitalist ülkeler açısından gerekse kapitalist dönüşüm yaşayan ekonomiler açısından özelleştirme politikaları genel bir kuramsal temel çerçevesinde değerlendirilebilir.

Özelleştirme, kuramsal tartışmalarda devletin büyümesinin karşıtı olarak ele alınır. Bu nedenle devletin büyüme nedenlerini açıklayan kuramsal yaklaşımlar aynı zamanda özelleştirmenin gerekçelerini açıklamakta önem taşımaktadır. Bu çerçevede kapitalist sistem içinde devletin büyüme nedenlerini açıklayan yaklaşımlara kısaca yer verilmesi gerekmektedir. Bu konudaki kuramsal tartışmalar genel olarak liberal, müdahaleci-Keynesyen ve Marksist yaklaşımlar etrafında incelenebilir. Liberal yaklaşım, ekonomik ve toplumsal yaşamı düzenleyen temel mekanizmanın piyasa mekanizması olduğu noktasından hareketle, üretimin piyasa mekanizmasına uygun biçimde özel mülkiyet çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Böylece bireysel faydasını ve karın maksimize etme yönünde hareket eden bireyler tarafından alınan kararlar sonucunda piyasanın en iyi kaynak dağılımını sağlayacağını belirlemektedir. Dolayısıyla liberal görüşte devlet, geleneksel kamu hizmetlerini yerine getirmek dışında herhangi bir faaliyette bulunmamalıdır. Buna göre,

piyasa mekanizması içinde seçiş özgürlüğüne sahip bireylerden oluşan bir toplumda devlet, mülkiyet haklarının korunmasını, rekabetçi piyasanın sürdürülmesini, hukuk ve düzenin korunması, savunma hizmetinin sağlanmasına ilişkin görevler üstlenmelidir. Liberal yaklaşıma göre, fiyat ve kar mekanizması verimliliğin garantisidir. Dolayısıyla herhangi bir alanda faaliyet gösteren bir devlet işletmesi verimsizdir, çünkü maliyetlerin belirlenmesi ve verimlilik kriterlerinin piyasa göstergelerine dayanmaması gereksiz kamu harcamalarına ve siyasi etkisizliklere yol açar (Caslin, 1993, 293-294).

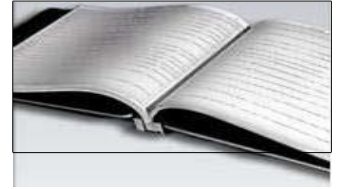
Sovyetler'in ekonomik sistemini mülkiyet yapısı devlet kontrolündeydi. Dolayısıyla mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü ile devlet mülkiyetinin sakıncaları piyasa sosyalizmi tarafından Sovyetler'de ileri sürülmüştür. 1980'lerde Sovyetler bunları yaşarken; 1987 yılında Yunanistan 43 özel sektör firmasını devletleştirmişti. 1980'de İsveç gemi inşa endüstrisi başta olmak üzere önemli endüstrilerini devletleştirmişti. 1970'lerde İngiltere önemli firmalarını devletleştirmiştir. 1980'lerde ABD iflas etmek üzere olan otomobil firmasını kamu parasıyla kurtarmıştı. Bunlar gibi pek çok örnek sıralanabilir. Özetle kamu sakıncalarını sıralayan serbest piyasa savunucuları kendi ülkelerinde tersi uygulamalar içine girdiklerini görmekteyiz.

Bugün Çin'in kamu iktisadi teşebbüsleri sektörü ülkenin endüstriyel üretiminin yaklaşık %40'ını karşılamaktadır. İktisadi başarısının kaynağını KİT'ler oluşturmaktadır. Bu durumda sadece Çin için geçerli değildir. Geçmişte Sovyetler'de KİT'ler sayesinde önemli iktisadi başarılar elde etmiştir. Bugün serbest piyasa savunucusu olan İngiltere ve ABD'nin iktisadi başarısının arkasında 1791'den 1920'lere kadar KİT sektörlerinin payı azımsanmayacak düzeydeydi.

Liberal yaklaşım devletin büyümesini uygulanan refah politikalarına bağlamakta ve bu politikaların politik çıkar guruplarının baskılarına neden olduğunu belirlemektedirler. Buna göre, toplumdaki her çıkar gurubu kendi faydasını maksimize etmek üzere hareket edecektir. Politikacılar seçim kazanma eğilimi içinde seçmenlerinin taleplerini yerine getirmek üzere kamu kaynaklarını kullanırlar, bürokratlar ücretlerini arttırma eğilimi taşırlar. Liberal yaklaşıma göre bütün bu eğilimler devletin daha önce ifade edilen asli fonksiyonlarının dışında büyümesine neden olmaktadır (Nove, 1991, 460). Sonuç olarak liberal yaklaşım özelleştirme politikalarını devletin asli fonksiyonlarına geri dönmesi için temel bir araç olarak görmektedir.

Bu tür yaklaşımlar, sermayenin serbest dolaşımının mümkün olduğu bu dönemde kamunun ekonomide pasif olmasının daha ağır sonuçlar doğurduğunu görmezden gelmektedir. Paranın ortalıkta hızla dolanabilmesi sebebiyle sermaye piyasaları, riskli ve sonuçları uzun dönemde alınabilecek büyük ölçekli projelerden hoşlanmazlar. Bir başka ifadeyle bu piyasalar doğaları gereği, kısa dönemi kazançlara meyillidirler. Bu koşullarda KİT'lere daha çok ihtiyaç duyulmaktadır diyebiliriz.

Müdahaleci (Keynesyen) yaklaşım ile kişi aslında seçmekte özgür değildir ve piyasa mekanizması da birey rasyonel seçmenin gerçekleştireceği bilgi akımının oluşmasında yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla bireylerin üretim ve tüketim kararlarını alırken desteklemeye ihtiyaçları vardır. Bu noktada devlet, piyasa aksaklıklarını gidermek, kamusal üretimi gerçekleştirmek için piyasaya müdahale etmektedir. Böylece devletin rolü yaygın ve destekleyici nitelik taşımaktadır. Müdahaleci yaklaşım devleti, politik güçten bağımsız olarak

sosyal faydayı arttırmak üzere piyasanın işleyişine müdahale eden bir mekanizma olarak görmektedir (Feigenbaum, Jeffrey, 1997: 338-339).

Devleti, piyasanın işleyişine müdahale eden bir mekanizma olarak görenlerin başında gelen İngiltere ve ABD 17.yüzyıldan 19.yüzyılın ortalarına kadar koruyucu devlet politikalarını en ağır şekilde uygulayan ülkelerdir. Kendileri gibi Sovyetler’de 20.yüzyılda koruyucu devlet politikalarını en ağır şekilde uygulamıştı. Ancak Sovyetler’in bu politikası bu ülkeleri rahatsız etmiş ve bu ülkeler, koruyucu devlet politikalarına karşı neo-liberal düşünceleri savunmaya başlamışlardır. Çünkü bu ülkeler teknolojik anlamda rekabet edebilecek güce kavuşmuş ve Sovyetler’in uyguladığı koruyucu politikalar, bu ülkelerin mallarına olan talebin azalmasına neden olmuştur.

Devletin büyümesinin gerekçesi, nüfus artışına bağlı olarak kentleşmenin artmasının kamu hizmetlerine olan ihtiyacı artırmasıdır. Ayrıca teknolojik gelişmelerin artmasına bağlı olarak kamu yatırım harcamalarının artması, dışsallıklar, doğal tekeller gibi piyasa aksaklıklarının giderilerek kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ve sosyal gruplar arasındaki gelir dağılımı dengesizliğini gidermek üzere sosyal refah harcamalarının artması olarak belirlenmektedir (Nove, 1991, 460). Bu çerçevede müdahaleci yaklaşımın, piyasaya müdahale gerekçelerini gerçekleştirmek üzere kamu işletmelerinin faaliyetini ve kamu düzenlemelerini gerekli gördüğü sonucuna varılabilir.

Liberal ekonomiler savunucuları, kendi kalkınma süreçlerinde müdahaleci yaklaşımı uygulamışlardır. Bir ekonomik daralma döneminde özel sektör firmalarının ve hanehalklarının harcamalarını azaltma eğilimlerini dengelemek için hükümet harcamalarını arttırmaktadırlar. Böylece firma iflası ve işsizlik önlenmektedir. Bir ekonomik genişleme döneminde ise, hükümet harcamalarını azaltıp vergileri yükselterek talebin arzı aşmasını engellemektedirler.

Son olarak Marksist yaklaşım, kapitalist sistem içinde devletin büyüklüğünü diğer iki yaklaşımdan farklı biçimde ele almaktadır. Marksist yaklaşıma göre devlet müdahalesi sermaye birikimi ile ilişkilendirilmiştir. Kapitalist sistemde firmalar piyasada kalabilmek için birim maliyetlerini düşürmek zorundadırlar ve teknolojik ilerleme bunu sağlamaktadır. Böylece birikim, yatırım ve sermaye araçlarına yeniden yatırım kapitalist sistemin varlığını sürdürmesinin bir gereğidir. Sermaye birikim süreci sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesine bağlı olarak küçük firmaların yerini giderek büyük işletmelere bırakmasına neden olur. Dolayısıyla sermaye birikimi bir yanda kitlesel üretime ve artan tüketim olanaklarına yol açarken diğer taraftan kar oranlarının düşme eğilimi içine girmesiyle kapitalizmin dönemsel krizlerinin de nedenini oluşturmaktadır. Yani sermaye birikim sürecinin kendisi kapitalizmin devamlılığını çelişik biçimde tehdit etmektedir. Marksist yaklaşımında devlet müdahalesinin önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Tarihsel koşullara göre müdahale farklı biçimler almaktadır. Ancak gerek sanayi politikaları, gerek finans ve satınalma gerekse piyasadaki kapitalist şirketlerin ürettikleri mallara karlı talebin devamlılığını sağlamak yoluyla devlet müdahalesi ile sermaye birikiminin önündeki engeller ortadan kaldırılmaktadır. Sonuç olarak Marksist yaklaşıma göre devlet, kapitalizmin yeniden yapılanmasına olanak tanımaktadır (Caslin, 1993, 304-308).

Özetlenen kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde özelleştirme politikalarının devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması gerektiğini savunan liberal yaklaşıma dayandığı sonucu

ortaya çıkmaktadır. Özelleştirme politikaları gerek kapitalist ekonomilerin gerekse kapitalist dönüşüm sürecindeki eski merkezi planlı ekonomilerin gündemine yaklaşık olarak aynı dönemde girmiştir. Kapitalist ekonomilerin 1970’den itibaren yaşadıkları kriz kapitalist sermaye birikiminin yeni bir sürece girmesine neden olmuştur. Bu çerçevede gerek reel sektörde gerekse finansal sektörde uluslararasılaşma eğiliminin artmasıyla birlikte ekonomik-sosyal mekanizmaların düzenlenmesi konusundaki kuramsal çerçeve neo-liberalizme yönelmiştir. Neo-liberal yaklaşım 1980’lerin başında İngiltere ve ABD gibi gelişmiş kapitalist ekonomilerde uygulama alanı bulmuş ve aynı dönemde sosyalist ülkelerdeki çözülme süreciyle birlikte neo-liberal yaklaşım güçlenerek hızlanmıştır. Neo-liberal ilke devlete karşı bireyi öne çıkararak aslında özel sektöre her alanda öncelik tanınmasının kuramsal dayanağını oluşturmuştur. Buna göre, mal ve sermaye hareketlerinin önündeki engellerin kaldırılması için korumacı politikaların kaldırılması, devlet düzenleyiciliğine ve girişimciliğine son verilmesi, mevcut kamu işletmelerinin hızla özelleştirilmesi temel politikalar olmuştur. Neo-liberal anlayış çerçevesinde özelleştirme kamu işletmelerin özelleştirilmesini yani sıra kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini de kapsamaktadır. Sosyal güvenlik harcamalarının azaltılması, toplumsal mal ve hizmet üretiminin özel sektöre bırakılması bu döneme damgasını vuran neo-liberal içerikli uygulamalardır diyebiliriz.

İngiltere gibi gelişmiş kapitalist ekonomilerde ve gelişmekte olan ekonomilerde uygulanan özelleştirme politikaları ekonomik ve sosyal yapının piyasa mekanizmasının belirlendiği kurallar çerçevesinde oluşmasını sağlayarak refah devleti uygulamalarını zayıflatmış, sınıf dayanışmasını ortadan kaldırmıştır. Aynı şekilde sosyalist ekonomilerdeki uygulamalar sistem dönüşümüne bağlı olarak sosyal sınıfları oluşturmaktadır.

Özelleştirme politikalarının ekonomik boyuttu ideolojik boyut ile yakından ilişkilidir. Buna göre özelleştirmenin mikro düzeyde verimliliği artıracığı ve böylece makro düzeyde verimliliğin artacağı savunulmaktadır. Kamu tekellerinin ortadan kaldırılması ile rekabet ortamını oluşturacak ve piyasa fiyatlarının yönlendirildiği optimum kaynak dağılımının gerçekleştirileceği belirlenmektedir. Özelleştirme ile devlet, kamu işletmelerini finanse etmekten kurtulacak dolayısıyla kaynak kullanarak oluşturduğu dışlama etkisi ortadan kalkacaktır. Özelleştirmeye bağlı olarak sermaye piyasasının gelişeceği ve sermayenin taban tabana yayılması ile gelir bölüşümündeki eşitsizliklerin giderileceği savunulmaktadır. Böylece pay sahibi olan küçük tasarruf sahipleri işletmelerin verimliliğini denetleyebilecektir. Son olarak işletmelerin siyasi vesayetten kurtularak özerk bir yapıya kavuşmaları özelleştirme ile mümkün olmaktadır. Buna göre özelleştirmenin ekonomik etkinliğini sağlayan ve artıran bir politika aracı olduğu belirlenmektedir (Sönmez,1997,102-104).

Burada özelleştirmeye yönelik şu ayrıntıyı belirtmek gerekir; özelleştirilen firma doğru fiyatta satılmalıdır. Eğer hükümet bu varlıkları çok ucuza satarsa kamu refahını alıcıya transfer eder. Bu dağıtıma ilişkin önemli soruları gündeme getirir. Ek olarak, eğer aktarılan refah ülke dışına götürülmüşse, ulusal refahın yitirilmesi söz konusu olacaktır.

Özelleştirmenin üçüncü boyutunu, pragmatik boyuttur. Pragmatik açıdan özelleştirme, kısa dönemli politik amaçların gerçekleştirilmesinin bir yolu olarak görülmektedir. Bu çerçevede neo-liberal politikaların seçim stratejileri içinde kullanımının bir göstergesidir. Buna göre özelleştirme politikasının seçim stratejileri içinde liberal partiler ile sosyalist partiler arasındaki ayrımı temsil ettiği belirlenmektedir. Ayrıca ekonomik boyutla ilişkili

biçiminde özelleştirmeden elde edilen gelirlerin kamu açıklarının kapatılmasında bir finansman kaynağı niteliği taşıması diğer bir pragmatik boyuttur.

Kamu teşebbüslerini doğru zamanda ve doğru alıcılara satmak önemlidir. Özelleştirme eğer ülkenin iktisadi geleceğine katkı sağlayacaksa, kamu teşebbüslerinin uzun dönemde verimliliği artırma becerisine sahip olan birilerine satılması gerekir. Yoksa kamu borçlarının finansmanı için özelleştirmelerin yapılması ülkenin iktisadi geleceğine zarar verir. Gelişmekte olan ülkelerin özel sermaye birikimleri, miktar ve nitelik olarak kendi ulusal ekonomilerinin düzenli olarak işlemesine yeterli değildir. Bu durumda gelişmekte olan ülkelerin yaptığı özelleştirmelerde alıcı genellikle yabancı firmalardır. Alıcının yabancı olması durumunda ise ülke içinde yaratılan kazancın yurt dışına çıkması muhtemel sonucunu doğurmaktadır.

Özel sermaye birikiminin gelişim aşamasında özellikle alt yapı yatırımlarının KİT'ler tarafından yapılmasına gereksinim duyulurken son yıllarda ulaşılan birikim düzeyinde KİT'lere gereksinim duyulmamaktadır. Gelişmiş ülkelerde devletin düzensizliğine ve girişimciliğine gerek duyulmamasının bir diğer nedeni özel sermayenin büyük bir birikim elde etmiş olması ve KİT'ler dışında da devletin kaynak aktarım mekanizmalarından yararlanma konumuna gelmiş olmalarıdır (Duran, 1994,82-83). Bu yaklaşım sosyalist ekonomilerin kapitalist dönüşüm sürecinde özel sermayenin oluşumu konusunda uygulamaları gereken politikaların belirlenmesi açısından oldukça önemli bir ipucu sunmaktadır. Buna göre kapitalist dönüşüm sürecinde özel sermaye birikiminin oluşumu için devlet girişimciliğine ve düzenleyiciliğine gereksinim olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü söz konusu ülkelerde alt yapı yatırımları var olsa da özel sermaye birikimini gerçekleştirmek üzere devlet işletmelerinin varlığını sürdürmesine ve kaynak aktarım mekanizmalarının kullanımına gereksinim olduğu belirlenebilir. Bunun en önemli nedeni eski merkezi planlı ekonomilerde üretimin büyük ölçekli işletmelerde gerçekleştirilmesi ve bu işletmelerin özelleştirilmesi için gerekli finansal birikimin sağlanmasının güçlüğüdür. Bunun yanı sıra büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi rekabetçi piyasa ve etkinlik yaklaşımına ters düşmekte, özel tekellerin oluşması riskini taşımaktadır (Feigenbaum, Jeffery, 1997:350-351).

Bir işletmenin mülkiyet biçimi, onun verimli olması ile doğrudan ilintili bir nokta değildir. Etkinlik açısından önemli olan piyasada rekabetçi koşulların oluşturulmasıdır. Rekabetçi piyasalar oluşturabilmek için özel sermayenin kıt olduğu ülkelerde devlet işletmeciliği önemli hatta kaçınılmaz olabilir. Özelleştirme, tekelleşme derecesini arttırdığı ölçüde tüketiciler daha yüksek fiyatlarla karşı karşıya kalacaklar ve toplam üretim aynı kalmak koşuluyla kar payı artarak emek ve kamunun payı küçülecektir. Ayrıca tekelleşme derecesindeki artış tüketicilerin daha yüksek fiyatlarla karşılaşmasına neden olacak ve toplumsal üretimden tüketime giden payın üzerinde de baskı oluşturacaktır (Önder, 1994,39-40).

Gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücüne kavuşmadan piyasa mekanizmasına teslim olması yerli firmaların zararına. Çünkü bu durumda çokuluslu şirketler yerli firmaları tali alt işlerinde görevlendireceklerdir.

Son olarak belirtilmesi gereken önemli bir nokta, merkezi planlamadan kapitalizme dönüşümün en önemli unsuru olan özelleştirmenin kapitalist sistemde yapılan özelleştirmeden anlamının farklı olmasıdır. Buna göre kapitalist sistemde özelleştirme verimli üretim ilişkileri çerçevesinde özel sektöre kaynak aktarımı anlamına gelmektedir. Özel sermaye birikiminde

meydana gelen tıkanmayı çözmeye yöntemi olarak kapitalist ekonomilerde özelleştirme kullanılır. Ancak merkezi planlamadan kapitalizme dönüşüm sürecinde özelleştirme gerçek anlamda bir mülkiyet dönüşümünü ve sınıfsal ilişkilerin belirginleşmesini ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile kapitalist ekonomilerde özelleştirme ile özel sektör lehine kaynakların yeniden dağılımı gerçekleşirken, dönüşüm sürecindeki ekonomilerde özelleştirme kaynak dağılım mekanizmasının kapitalist sisteme özgü biçim almasının yani piyasaya bırakılmasının bir yöntemi olarak değerlendirilebilir. Bu durum söz konusu ülkeler açısından üretimin amacındaki değişimi de ifade etmektedir. Özelleştirme politikaları ile üretimin amacı, toplumsal ihtiyaçların mümkün olan en üst düzeyde karşılanmasını sağlamaktan bireysel fayda ve karın maksimize edilmesine doğru yönelmiştir diyebiliriz.

Üretimin amacındaki değişime bağlı olarak özelleştirme, mülkiyet haklarının devletten özel kurum ve kişilere yasal olarak aktarımı anlamını taşımaktadır. Ancak merkezi planlı ekonomilerde devlet işletmeleri mülkiyetin yasal devri olmaksızın da özelleştirilebilir. Büyük devlet işletmelerinin piyasa mekanizması içinde ve rekabete dayalı olarak faaliyet göstermesi eski merkezi planlı ekonomilerde özelleştirme uygulamaları için önerilen bir yöntemdir. Bunun yanı sıra kooperatiflerin faaliyetlerinin piyasa mekanizmasına uygun olarak gerçekleştirilmesi bir çeşit özelleştirmedir. Eski merkezi planlı ekonomilerde özelleştirmenin temel amacı kapitalist bir sınıf oluşturmaktır. Neo-liberal yaklaşım, ekonomik etkinliği en iyi sağlayacak ekonomik örgütlenme biçiminin rekabete dayalı piyasa mekanizması olduğunu belirlemekte ve üretim etkinliğinin sağlanması için işletmelerin sıkı bütçe kısıdına uyumlu olarak piyasa mekanizmasına dayalı üretim yapması özelleştirmeler ile mümkün olmaktadır. Ancak özellikle merkezi planlı ekonomiler açısından önem taşıyan bir nokta, özelleştirme ile birlikte piyasa mekanizmasına uyumlu biçimde iflas mekanizması gibi yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Önder, 1994, 41-42).

Neo-liberal yaklaşım uygulamalarından biri olan özelleştirmenin sosyalist ülkelerde uygulanmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ancak özelleştirme uygulamalarından sonra yıllık büyüme oranlarında düşüş ve işsizlik oranlarında artışlar olmuştur. Bu durumlar sadece sosyalist ülkelerde yaşanmamıştır. Örneğin Latin Amerika özelleştirme uygulamalarından önce yaklaşık %3 büyüme gerçekleştirirken; özelleştirme uygulamalarından sonra yaklaşık %1 büyüme gerçekleştirmiştir.

5.İŞGÜCÜ PİYASALARININ YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Kapitalist üretim ilişkilerinin temel belirleyeni üretim araçlarının sahibi olan sınıf ile üretim araçları mülkiyetinden yoksun olan ücretli emek arasındaki ilişkidir. Bu ilişki kendini işgücü piyasalarının düzenlenmesinde gösterir. Buna göre kapitalist ekonomilerde emek diğer üretim araçları gibi piyasa mekanizması içinde alınıp satılan bir mal niteliğini taşımaktadır. Kapitalist sistemde işsiz nüfusun varlığı veya çok düşük ücretli çalışma koşulları işgücünün arz ve talep mekanizmasına dayalı olarak üretim sürecinde kullanımını sağlar. İşgücü piyasasında ücret geliri elde eden emek sahibi gelirini, yaşamını devam ettirmek üzere tüketim malları üzerinde kullanır. Diğer bir ifade ile üretim araçlarının mülkiyetinden yoksun olan emek sahibinin toplumsal üretimden aldığı pay elde ettiği ücret geliri kadardır. Eski merkezi planlı ekonomilerde tam istihdam garantisinin olması, güçlü bir sosyal koruma

sisteminin varlığı işgücü piyasalarının oluşumunu engellemiştir. Ancak kapitalist dönüşüm üretim araçları sahiplerinin karşısında emeği ile geçinen bir sosyal sınıfın varlığını gerektirmektedir. Bu çerçevede eski yapıdan farklı olarak iş gücü piyasalarının oluşturulması gerekmektedir (Coricelli, 1997: 16-17).

Dönüşüm süreci esas olarak devletten özel kesime kaynak aktarımı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla devletin alanının azaltılmasına bağlı olarak yeniden yapılandırılan veya özelleştirilen firmalarda istihdam edilen işgücünün işsiz kalması veya düşük ücretle yeni yapıda istihdam edilmesi işgücü piyasalarının oluşmasını sağlamaktadır. Dönüşüm sürecinde gerek yeni oluşturulan özel sektör işletmeleri gerekse devlet işletmeleri yeni yapıya uymak konusunda ciddi anlamda baskı altındadır. Bu baskılar maliyetlerin kısılması zorunluluğuna bağlı olarak devlet işletmelerinde istihdamın kısılması sonucunu doğurmaktadır. İşsizliğin varlığı önceki yapıda garanti edilmiş ücretin yerini yani sosyal koruma sisteminin yerini sosyal güvenlik sistemine bırakmasına neden olur. Diğer bir ifade ile tam istihdamın olduğu koşullarda eğitim, sağlık, ulaşım, barınma, temel gıda sübvansiyonu gibi geniş sosyal koruma ağının yanı sıra herkes için garanti edilmiş bir ücret düzeyi söz konusudur. İşletmelerin ve devletin yapısının değişmesine bağlı olarak sosyal koruma sisteminin yerini işsizlik sigortası gibi ödemeleri içeren sosyal güvenlik sistemi almıştır. Ayrıca dönüşüm sürecinde istihdamı kısmının bir diğer yolu erken emekliliği teşvik etmek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede işsizlik, yeniden yapılanma sürecini üretim düzeyine göre çok daha yakından izler. İşletmelerin kapitalist sisteme özgü yeniden yapılanma eğilimleri çerçevesinde izledikleri politika, verimlilik artışını istihdamı düşürerek sağlamaya çabalamalarıdır. Buna bağlı olarak özel sektörün büyümesi işsizlik oranını arttırmaktadır (Küçük, 2011: 23-24).

Devlet işletmeleri ile özel işletmeler arasında uyum sağlanmalıdır. Ayrıca her kesimden işletme dünya pazarlarının kurallarına göre işletilmelidir. Bu koşullar sağlandığında aslında makro iktisadın önemli bir sorunu olan işsizlik tam istihdama doğru yaklaşmış olacaktır. Ancak işsizlik oranı ne kadar yüksek olursa, o kadar verimlilik artar tezi iktisat mantığına pekte uygun değildir diyebiliriz.

İşsizliğin yanı sıra düşük ücret düzeyi ve sosyal güvenlik sisteminin yetersizliği ücretlerin reel değerini düşürmektedir. Bu uygulamalar dönüşüm sürecinde ve sonrasında çalışanların yaşam standardının düşmesine yol açmaktadır. Böylece yeniden dağılım mekanizması yoluyla özel sermaye birikiminin oluşturulması amaçlanmaktadır (Bland, 2005, 74-75). Sonuç olarak kapitalist üretim ilişkilerini yerleştirmenin temel politika aracı olarak tam istihdamın ortadan kaldırılması ve düşük ücret ödemeleri bir taraftan özelleştirmeler diğer taraftan sosyal koruma sisteminin zayıflatılması gerçekleştirilmektedir. Böylece üretimde verimlilik artışının sağlanması hedeflenmektedir. Bu koşullar altında verimliliği arttırmaya çalışmak başka iktisadi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Örneğin, etkin kaynak kullanımı söz konusu olmayabilir. Toplumsal yönden optimal düzeyde üretim sağlanmayabilir. Özelleştirme ile birim maliyetlerin artışı gerçekleşebilir. Elektrik, su, gaz ve demiryolu gibi sektörlerde özel sektörün faaliyet göstermesi birim maliyetleri arttırabilir. Dağıtım ağına sahip olan çok sayıda tedarikçinin varlığı, her bir haneye hizmet sağlanmasının birim maliyetini arttıracaktır. Doğal tekel durumunun geçerli olduğu bu tür durumlarda, piyasaya en etkin hizmet arzı için tek bir

tedarikçinin varlığı zorunludur. Toplumsal fayda içinde bu tedarikçinin ise devlet olması en uygun olarak görülmektedir.

Tablo-4: Sovyetler Birliği'nin İşsizlik ve Enflasyon Oranları (1987-1989)

Yıllar	Sovyet Ekonomisi		ABD Ekonomisi		İngiltere Ekonomisi	
	İşsizlik Oranı	Enflasyon Oranı	İşsizlik Oranı	Enflasyon Oranı	İşsizlik Oranı	Enflasyon Oranı
1987	0.7	1.9	6.2	3.7	10.6	4.2
1988	0.8	2.3	5.5	4.1	8.4	4.9
1989	1.2	2.7	5.3	4.6	6.3	5.2

Kaynak: Rakamlarla Dünya Ülkeleri kitabında derlenmiştir

Sovyet ekonomisini daha açık haliyle şu şekilde ifade edebiliriz. Sovyet sanayileşmesinin ayırt edici özelliği daha önce de ifade edildiği gibi, ülkedeki emek gücünün tarımdan sanayiye büyük bir hızla aktarılmasıdır. İkinci dünya savaşı Sovyet sanayisinde silah sektörünün gelişimine neden olmuştur. Savaş Sovyet ekonomisinde zarar vermiş ve sanayi üretim düzeyi 1945 yılında savaş öncesinin %30'u civarında gerçekleşmiştir. Ancak savaştan hemen sonra ekonomik yenilenme hızlı bir şekilde gerçekleşmiş ve 1950 yılına gelindiğinde sanayi üretimi savaş öncesi düzeyi geçmiştir. Özellikle savaş sonrası dönemde, Sovyetler Birliği açısından hızlı büyüme hedefinin diğer önemli bir nedeni kapitalist ülkelerden gelebilecek olan askeri tehditlerin önüne geçmek olarak ortaya geçmiştir. 1970'lerin ortalarına kadar Sovyet ekonomisi büyümesini sürdürmüştür. Ayrıca 1980'lerin sonlarına kadar işsizlik ve enflasyon gibi makro-ekonomi kalemlerinden önemli düşüşlerin olması, işsizliğin 0,7'lerde, enflasyonun ise 1,9'larda seyretmesi Sovyet ekonomisinin aslında başarılı olduğunu göstermektedir. Sovyetlerin en kötü dönemi diye değerlendirilen 1980'li yıllarda bu başarılı rakamlar, aslında Sovyetlerin dağılmasının nedeninin sosyalizmi uygulanmasına bağlamanın pekte gerçekçi olmayacağını bizlere göstermektedir.

6.BANKA VE FİNANS ALANININ DÜZENLENMESİ

Eski merkezi planlı yapıdaki banka ve finansman sisteminin kapitalist üretim tarzına uygun biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Eski merkezi planlı yapı tek banka sistemine dayalıdır. Merkez bankası ve çok sayıda ticari banka olmak üzere kapitalist sistemin gerektirdiği finansman yapısının oluşturulması gerekmektedir. Ekonomiye finansman sağlamak ve özelleştirme süreci için kaynak gereksinimini karşılamak, işletmelerin finansmanını kontrol etmek olarak belirlenen temel işlevler kapitalist dönüşüm sürecinde öne çıkmaktadır. Merkez bankasının işlevi kapitalist ekonomilere benzer bir şekilde ekonominin para ve kredi hacmini kontrol etmek olarak belirlenmiştir. Faiz oranlarının yükseltilmesi yoluyla pozitif reel faiz düzeyine ulaşılması yurt içi tasarrufların artışı sağlayacağı gibi tasarruf açığının kapatmak üzere uluslararası sermayenin de ülkeye girmesini teşvik ettiği için banka ve finans alanındaki düzenlemeleri sağlayan önemli bir politika aracıdır. Banka ve finans sisteminin kapitalist dönüşüm sürecindeki bir diğer anlamı işletmelerin finansal

yapılarını dolaylı olarak denetleyici bir mekanizma olma özelliği taşıyanlardır. Bankacılık sisteminde kredi alan işletmenin krediyi ödeyebilme olanağının araştırılması ve iflas gibi mekanizmaların sistem içinde var olması işletmelerin finansal araçların kullanımını denetleme olanağı sağlayacaktır (Sönmez,2005: 45-46).

Belirlenmesi gereken önemli bir nokta kapitalist sistemde kredi mekanizmasının anlamıdır. Buna göre, kapitalist sistemde kredi mekanizmasının anlamı, sanayi sermayesi ile ticari sermaye arasında artı-değerin yeniden dağılım mekanizması işlevini görmesidir. Kapitalist ekonomilerde, sabit sermayenin amortisman fonu, artı-değerden biriktirilmiş fonlar, beklenmeyen fiyat dalgalanmalarına karşı elde tutulan yedek fonlar gibi boşa duran para sermayenin kullanılmasını sağlayan kredi mekanizması, sanayiler arası kar oranlarını dengeleme işlevi gördüğü gibi sermaye devriminin karlılığını yükselterek, sermayenin verimliliğini artırma amacı da taşımaktadır (Itoh,1996:113). Dolayısıyla kapitalist dönüşüm yaşayan ekonomilerde de kredi mekanizmasının kapitalist sisteme uygun olarak sermaye birikiminin etkinliğini sağlayacak biçimde düzenlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere banka sisteminin düzenlenmesi ve sermaye piyasalarının oluşturulması finansman sisteminin temel düzenleyici mekanizmalarıdır. Bankacılık sisteminin ve sermaye piyasalarının düzenlenmesi ile ikincil ekonomide kullanılan parasal kaynakların bankacılık ya da sermaye piyasası aracılığıyla ekonomiye geri dönmesi, kayıt altına alınması sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra banka ve finans sisteminin oluşturulmasının diğer bir anlamı mali yapının serbestleştirilmesinin bir aracı olmasıdır. Mali yapının serbestleştirilmesi ticaretin serbestleştirilmesi ile birlikte piyasa mekanizmasının işleyişini sağlayan temel mekanizmadır. Dolayısıyla mali yapının ulusal ve uluslararası boyutta serbestleştirilmesi kapitalist sistemdeki gelişmekte olan ekonomilere uygulandığı gibi sistem dönüşüm sürecinde de piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmak amacıyla uygulanması önerilen bir politikadır (Sönmez,2005: 47-48).

Mali yapının serbestleşmesi, gelişmiş ülkelerden 50-100 yıl geride olan sosyalist ülkelerin aslında yararına olduğu söylenemez. Çünkü devlet bankaları vasıtasıyla ancak yatırımları stratejik endüstrilere yöneltmek mümkündür. Sovyetlerin makine ve ekipman ithalat eden konumdan bunları üreten bir konuma ulaşması serbestleşme politikalarıyla mümkün olamazdı diyebiliriz. Çünkü iktisat tarihine baktığımızda, gelişmiş ülkelerin gelişmişliklerinin arkasında devlet bankalarının olduğunu gösteriyor. Örneğin Fransa 1945'te bile yönlendirici planlama uygulamasıyla temel endüstrilerini kontrol altına aldı ve devlet bankalarında sağladığı kredilerle stratejik endüstrilerine sahip oldu. 1980'lere kadar devlet bankalarının desteğiyle pek çok alanda kendisini bir teknolojik lidere dönüştürmüştü. ABD, 1914 tarihli Bankacılık Kanunu ile yabancı banka şubelerinin kurulmasını yasaklamıştı. İngiltere'nin en ünlü bankasının dünya çapında 867 şubesi varken; ABD'de kendi ülkesinde bir şube açmasına izin vermedi.

Sosyalist ülkelerde yapılan kapitalizme yönelik yapısal değişimlere, gelişmiş ülkelerin gelişmişlik tarihlerinde örnek vermemizin nedeni; gelişmiş ülkelerin her alanda rekabet edebilecek güce kavuşmadan önce sosyalist politika araçlarını kullandıklarını göstermektir. Sovyetler'in uyguladığı sosyalist politikaların korumacılık ve devlet kontrolündeki bankacılık sistemini gelişmiş ülkelerde uyguladıklarıdır.

7.DEVLET-EKONOMİ İLİŞKİSİNİN DÜZENLENMESİ

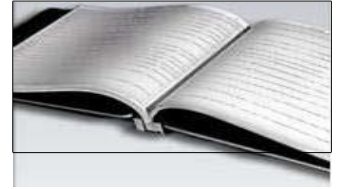
Çağdaş liberal kurama göre devlet, toplumda kaçınılmaz olarak ortaya çıkan çelişkiler, zıtlıklar arasında arabulucu ve uzlaştırıcı bir işleve sahiptir. Bu yaklaşıma göre devlet, toplumun tümünün çıkarları korumak için var olan bir kurum olarak ele alınmaktadır. Böylece verili üretim ilişkileri sistemi içinde devletin sınıflar arası uzlaştırıcı rolünün olduğu belirlenmektedir. Buradan hareketle toplumsal sınıfların birbirleriyle çelişkili çıkarlarının uzlaştırılması için devletin varlığı gerekmektedir. Bu kuram, toplumda değişmeyen ve kendi kendini sürekli kılan bir toplumsal sınıf varsayımı yapmaktadır. Bir sınıf yapısının temel belirleyeni mülkiyet ilişkileridir ve devlet verili mülkiyet ilişkilerini koruyan bir işleve sahiptir. Herhangi bir biçimde oluşmuş mülkiyet ilişkileri sisteminde üretim araçlarına sahip olan sınıf belli kazanımlar elde eder. Diğerleri yani üretim araçları sahibi olmayanlar da maddi zarar görür. Böyle bir mülkiyet ilişkisi bütünü korumak için belli ölçüde zor kullanmaya yetkisi olan bir kurum gereklidir. Bu kurum devlettir (Sweezy,1975,16-17).

Devlet, mülkiyet ilişkilerinin koruyucusu olarak değerlendirildiğinde ekonomik sistemin işleyişinde de belirleyici bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır. Yani devletin mülkiyet ilişkilerini koruyan politik gücünün yanı sıra birde ekonomik gücünden de söz edilmektedir. Bu ekonomik güç, aslında var olan üretim tarzının korunması ve devamını sağlayan önlemlerin alınması anlamına gelir. Devlet var olan üretim tarzı olarak kapitalizmi korumak ve devamını sağlamak üzere bazen kapitalizmin temel unsuru olan sermaye sahiplerinin kısa dönemli çıkarları aleyhine kararlar almak durumdadır. Örneğin işgücünün kanunlarla sınırlandırılması emek gücünün yeniden üretimini dolayısıyla sermayenin emeği sonuna kadar kullanmasını engelleyerek kapitalist işleyişin devamını sağlamayı amaçlamaktadır (Sweezy,1975,23). Sosyal koruma sisteminin yoğun olduğu bir kapitalist toplumda, böyle bir koruma sistemi aslında kapitalist üretim ilişkileri açısından bir tehdit olmaktan çok sınıflar arası çelişkileri yumuşatarak sisteme meşruluk kazandırma işlevine sahiptir.

Sovyetler’de üretim araçlarında kamu mülkiyeti hâkimdi. Sosyalist bir ülkede, bu durum normal karşılanabilir. Ancak bugünün en kapitalist ülkelerinin gelişmelerinin ilk süreçlerinde de kamu mülkiyetinin hâkim olduğunu görmekteyiz. Günümüzün en kapitalist ülkesi olan ABD, 1791’den 1920’lere kadar başlangıç dönemlerinde bulunan endüstrilerini yabancı rekabetten korumuş ve ayakları üzerinde durana kadar desteklemiştir. İngiltere yine aynı şekilde 1489’da ithal ikameci endüstrisini devlet korumacılığı ve sübvansiyonlarıyla 19.yüzyılın ortalarına kadar desteklemiştir.

İngiltere ve ABD örneklerinde olduğu gibi devletin, ekonomideki varlığı bir sakınca değil; bir zorunluluktur.

Demokratik kapitalist toplumlarda da devletin ekonomi ile temel ilişki biçimi değişmemektedir. Yani sınıf egemenliğine dayalı olarak özel mülkiyetin korunması ve kapitalist sistemin devamını sağlama işlevi değişmemektedir. Demokrasinin var olması işçi sınıfı açısından büyük önem taşır. Demokrasi sermaye sahiplerinin devleti kendi öz çıkarları uğruna kullanma alanlarını sınırlandırır. Çalışan sınıfları (işçi sınıfını) tavizler istemekte destekler. Ancak son aşamada yani özel sermayenin karını tehdit ettiği noktada demokratik ilkeler devlet tarafından sınırlandırılır (Sweezy, 1975,26).

Sovyetler’de devletin ekonomideki ağırlığı ve korumacı politikaları kapitalist ülkelerde sürekli sorgulanır olmuştur. Özellikle 1980’lerden sonra neo-liberal ekonomik anlayışla devletin ekonomide yer almaması gerekliliği görüşü savunulmuş ve savunulmaya da devam etmiştir.. Bu anlayışta olan kapitalist ülkelerin iktisadi geçmişleri neo-liberal düşüncelerinin tersi uygulamalarına sahiptir. ABD ve İngiltere başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde gerek kamu teşebbüsleri, gerekse özel teşebbüsler dış ülkelerdeki rakipleri karşısında teknolojik liderliği ele geçirene kadar devlet tarafından yüksek gümrük vergileriyle korunmuş ve sübvansiyon edilmişlerdir. Yine yabancı yatırımların ülkeye girişleri devlet tarafından engellenmiştir. Örneğin ABD 1817’de kıyı denizciliğinde ABD gemilerine seyir tekeli tanımıştır. 1887 yabancı mülk kanunu ile yabancıların arazi satın alması engellenmiştir. Maden kanunu ile madencilik hakları sadece ABD vatandaşları ve ABD şirketlerine verilmiştir. 1878 kereste kanunu ile kamu arazileri sadece ABD vatandaşlarının yararlanacağı şekilde sınırlandırılmıştır. 1914 bankacılık kanunu ile yabancı bankaların şube açması yasaklanmıştır. Tüm bu uygulamalardan sonra ABD 19.yüzyıl boyunca ve 1920’lere kadar dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olmuştur. Sovyetler’de özel sektöre izin vermemek üzere sadece kamu sektörüyle 20.yüzyılda ABD ile yarışabilecek düzeye gelmiştir. Burada şunu belirtmek gerekir ki; ekonomik geçmişleri arasında yüzyıllar olmasına rağmen. Amaç Sovyet ekonomik sistemini kusursuz göstermek değil, ama yaşanan başarıyı da küçümsememek gerekir.

Kapitalist ekonominin dayandığı temel düzenleme mekanizması olarak piyasa mekanizması karların maksimize edilmesine dayanır ve ekonomik etkinliği en iyi sağlayan mekanizmadır. Buna bağlı olarak piyasa, toplumsal üretimi bireyin var olma hakkını yeteri kadar sağlayacak düzeyde dağıtmaz yani gelir bölüşümünün eşitsizliği bireylerin var olma hakkını sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla kapitalist sistemde toplumsal üretimden alınan pay, mülkiyet sahibi olmaya bağlı olarak daha başından itibaren bir eşitsizlik içermektedir. Bu eşitsizliği meşru kılmak yani bireyin var olma hakkını sağlayacak bir gelir bölüşümü ile piyasa mekanizmasının temel mantığını bozmayacak bir ekonomik etkinlik arasındaki çelişkileri gidermek devletin sorumluluğundadır. Diğer bir ifade ile piyasanın ortaya çıkaracağı gelir dağılımını değiştirmek üzere refah hizmetlerinin kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin kullanılması gerekmektedir (Arın,1997,82-84). Bu çerçevede kapitalist sermaye birikimi için devleti harcamalarının ve vergilerin ne anlama geldiğini belirlemek gerekmektedir.

Devlet uygulamaya koyduğu politikalar ile bölüşüm ilişkilerini düzenleyerek işgücü verimliliğini ve özel sermaye birikiminin kaynağı olan artı-değer oranını artırır. Devlet harcamaları, bu harcamaların yapılmaması durumunda sermaye sahipleri tarafından ödenmesi gereken eğitim, sosyal güvenlik, sağlık gibi birçok gideri toplumsallaştırarak işgücünün yeniden üretim maliyetlerinin sermaye için azaltılması gibi bir işleve sahiptir. Bunun yanı sıra devletin yaptığı ulaştırma, haberleşme gibi alt yapıya ilişkin harcamalar sermayenin üretkenlik düzeyini arttırmakta ve kapitalist birikime katkıda bulunmaktadır (Wright,1988,205-206).

Bu açıklamayı şu şekilde tamamlayabiliriz. Elektrik, su gaz, demiryolu ve telefon gibi endüstrilerde üretimin temel maliyeti dağıtım ağının inşasından kaynaklanır. Dolayısıyla,

dağıtım ağının hizmet ettiği müşterilerin sayısı arttığında, sunulan hizmetin birim maliyeti azalacaktır. Devlet tarafından bu tür maliyetlerin üstlenilip işletilmesi aynı zamanda toplumsal yararı da arttırır.

Devletin kamu harcamalarının finansman yöntemi vergileme ve borçlanmadır. Kapitalist sistemde vergileme özel sermayenin elindeki kar kütesinden yapılmış kesintiyi ifade etmektedir. Bu nedenle vergilemenin kaynakları genellikle bürüt ücretlerdir. Diğer bir ifade ile toplam vergi gelirleri içinde kurumlar vergisinin payı ücret vergilerine göre düşme eğilimi gösterir. Devlet, vergi ve yatırım indirimleri, sübvansiyonlar yoluyla sermayenin vergi yükünü azaltmaya çalışır. Ancak refah uygulamaları ile devlet harcamalarının büyümeye devam etmesi kapitalist bir ekonomide nihai olarak özel sermayenin kar kütesinde bir kesinti anlamına gelmektedir. Dolayısıyla devlet enflasyonu kullanarak reel ücretlerin düşürülmesini sağlayabilir. Böylece sermayenin toplumsal üretimdeki payını dolaylı olarak arttırabilir (Bullock, P.-Yaffe, D.,1988,279-280). Sonuç olarak kapitalist sistem içinde devletin kamu harcamaları ve kamu gelirleri yoluyla kapitalist üretim ilişkilerinin devamını sağlayıcı bir özellik taşımaktadır. Örneğin 1929 ekonomik krizinde kapitalist devletler, kamu harcamalarını arttırarak krizden çıkmışlardır.

Kapitalist dönüşüm yaşayan eski merkezi planlı ekonomiler açısından yukarıdaki belirlemeler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında, devlet-ekonomi ilişkisinin kapitalist sermaye birikimini gerçekleştirecek biçimde oluşturulması gerekmektedir. Merkezi planlama döneminde devlet kaynak dağılım mekanizmasının merkezi planlamaya dayanmasına bağlı olarak bütün ekonomik ve toplumsal süreçleri belirleyen bir işleve sahiptir. Kapitalist dönüşümün gerçekleştirilmesine dönük politikalar çerçevesinde ekonomik istikrarın sağlanması ve piyasa ekonomisini yerleştirilme amacına dönük olarak devletin kamu harcama ve gelir politikalarıyla ve kamu işletmeleri yoluyla doğrudan üretimde bulunarak ekonomik yapılanmayı belirleme işlevinin ortadan kaldırılması önerilmektedir. Dönüşüm sürecindeki ekonomilere önerilen devletin ekonomi üzerindeki etkilerine ilişkin çerçeve neo-liberal anlayışa dayanmaktadır. Buna göre uluslararası finans kuruluşlarının gelişmekte olan ekonomilerin dünya kapitalizmi ile bütünleşmelerinin bir yolu olarak önerdikleri devletin ekonomiye müdahalesinin boyutlarına ilişkin çerçeve dönüşüm sürecindeki ekonomiler açısından da model oluşturmuştur.

Devlet harcamalarının piyasasının işleyişini bozduğu, kamu harcamalarının ve vergilerin ekonomide dışlama etkisi oluşturarak özel sermayenin oluşumunu engellediği, kamu harcamalarının finansmanının parasal genişleme yaratarak para arzının milli gelir artışı hızından daha fazla artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla finansman kaynaklarının büyük bir çoğunluğunun devletin harcamaları için kullanılmasının piyasanın işleyişini aksattığı gerekçesiyle devletin küçültülmesi yapısal dönüşümün temel aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla devletin toplumsal ve kolektif tüketim alanlarındaki üretiminin kısıtlanması gerektiğine ilişkin yaklaşım neo-liberal politikaların merkezinde bulunmaktadır. Toplumun temel gereksiniminin karşılanmasına yönelik sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, belediye hizmetleri gibi toplumsal tüketimlerin sınırlandırılması gereğinin belirlenmesi ekonomik rasyonellik gerekçesine dayandırılmıştır. Bu çerçevede neo-liberal politikalar kapitalist sistem içinde de devletin ekonomik ve sosyal süreçleri belirleyici düzenleyici işlevini en aza indirmeyi önermektedir. Devlet kapitalist sistem içinde mal ve faktör fiyatlarını düzenleyerek

piyasada oluşan göreceli fiyat yapısına müdahale etmektedir. Sübvansiyon ve cezalandırma politikaları, rekabet yasası, tüketiciyi koruma yasası gibi düzenlemeler yoluyla piyasaya müdahale etmektedir. Bu çerçevede neo-liberal politikalar kapitalist sistem içinde devletin söz konusu düzenleme araçlarını kullanarak çalışma yaşamından sermaye hareketlerinin düzenlenmesine kadar olan birçok alanda düzenleyici rolünün piyasaya bırakılmasını önermektedir. Dolayısıyla bu anlayış bölüşüm ilişkilerinin de yeniden düzenlenerek sermayenin değerlendirme alanlarının genişlemesinin ve uluslararası rekabette sosyal koruma sistemi en zayıf ülkelerin modelinin benimsenmesine doğru bir eğilimi ve kapitalist birikimin farklı bir boyutunu yansıtmaktadır (Oyan,1997,61-62).

Sonuç olarak dönüşüm politikalarının kuramsal temelini oluşturan neo-liberal içerikli yapısal dönüşüm politikaları dışa açılmayı ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini içermesi nedeniyle devletin ekonomik ve sosyal süreçleri belirleyici ve piyasa mekanizmasını düzenleyici işlevlerinin en aza indirilmesini içeren politika önerilerini kapsamaktadır. Neo-liberalizmin savunduğu serbest ticaret anlayışı gelişmekte olan ülkeler için iyi bir politika değildir. ABD ve İngiltere başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin gelişimini sağlayan 17.yüzyıldan 19.yüzyılın ortalarına kadar uyguladıkları korumacılık politikalarıdır. Ancak Sovyetler 'in uyguladıkları korumacılık politikalarını eleştirenlerde yine bu ülkeler olmuştur. Bu durum, iktisat dünyasında bir tezat olarak yerini almıştır.

8. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sovyet egemenliğinde yer alan sosyalist ülkelerde 1980'lerden itibaren serbest piyasa koşullarının yerleştirilmesi için ekonomik reformlar yapılmıştır. Yukarıda özetlediğimiz düzenlemelerle neo-liberal ekonominin sosyalizmin yerini almasına çalışılmıştır. Sosyalizmin savunduğu korumacılık yerini serbest piyasanın alması için serbest piyasanın ülke ekonomileri için daha kazançlı sonuçlar sağladığı savunulmuştur. Ancak 19.yüzyılda Amerika serbest piyasa koşullarını reddetmiştir. İngiltere'nin sadece tekstil alanında rekabet edecek güce kavuşması 100 yılını almıştır ve bu süreçte korumacı politikalar izlemiştir. ABD'nin tarife koruması ile güvende hissedecek ölçüde ekonomisini geliştirmesi 130 yılı almıştır. Böyle uzun zaman dilimlerinde korumacılık politikaları olmasaydı Japonya hala ağırlıklı olarak ipek, İngiltere yün ve ABD pamuk ihraç ediyor olabilirdi.

Serbest ticaret, yoksul ülkelerin çok daha gelişmiş yabancı üreticilerle derhal rekabet etmelerini istemektedir. Oysa bu, firmaların daha yeni beceriler kazanmaya fırsat bulmadan batmalarına sebep olur. Rekabet gücü daha üstün yabancı firmaların gelişmekte olan bir ülkeye girmesine izin veren bir liberal yabancı yatırım politikası, yerel firmaların uzun dönemde becerilerinin gelişimini kısıtlar. Serbest sermaye piyasaları, konjonktürle aynı yöndeki davranışıyla uzun vadeli projeleri savunmasız bırakırlar. Yüksek faiz politikası uzun vadeli yatırım yapmayı imkânsız kılmaktadır.

Sovyetler 'in 1980'lerden sonra yaşadığı kapitalist dönüşümlü uygulamalar neo-liberal politikaların dünyada yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Neo-liberal iktisat politikaları sonuç olarak, geri kalmış ülkelerin daha gerilemesine ve gelişmiş ülkelere bağımlı kalmasına neden olmuştur.

Serbestleşme politikaları ile Sovyetler, ithalat kontrol başta olmak üzere birçok korumacı politikalar kaldırılmıştır. Böylece pazara giriş engellerine son verilmiştir. Serbestleştirme, özelleştirme ve uluslararası ticaret ve yatırım alanlarıyla dışa açılma başlanmıştır. Serbestleşme politikalarıyla tarife koruması ve sübvansiyonlar bu endüstrileri uluslararası rekabetten sonsuza dek korumak için değil; dünya pazarında rekabet edebilir konuma erişinceye kadar, yani teknolojileri içselleştirebilmek ve yeni organizasyonel beceriler oluşturabilmek için ihtiyaç duyulan zamanı sağlamak için kullanılması gerekir. Ancak Sovyetler bu durumları sağlamadan serbestleşme politikalarını uygulamıştır. Sovyetler başlangıçta korumacı gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları, sübvansiyonlar, çok kritik hammadde için ihracat yasakları, sınai girdiler için ithalatta liberalizasyon ve gümrük vergisi iadeleri, icatlar için ödüller ve patentler, ürün standartlarının düzenlenmesi ile finansal ve ulaştırma altyapısının geliştirilmesi uygulamalarını izlemişlerdir. Ancak 1980’lerden sonra serbestleşme uygulamalarıyla bu politikalar terk edilmiştir. Zengin ülkeler geliştirmekte olan ülkelere serbest ticareti ve serbest piyasayı tavsiye ederken; bu tavsiyelere uyan Sovyetler’deki birçok firma rekabet edemeyecek duruma düşmüştür. Uzun süre boyunca dünyanın en korumacı ülkeleri olan İngiltere ve ABD, serbest ticareti uzun süre kullanmamıştır. Sovyetler serbest ticarete dayanan politikaları benimsedikleri dönemlerde daha kötü duruma düşmüşlerdir. Buna rağmen korumacılık ve sübvansiyonları kullandığı dönemlerde çok daha iyi durumdaydılar. Sovyetlerle birlikte korumacılığın önemi yayılmıştır. Ayrıca zengin ülkelerin korumacılık politikalarını önemsizmiş gibi göstermeleri engellenmiştir. Sovyetler kısa sürede ABD ile yarışabilir duruma getiren serbest piyasa koşulları değil; devlet korumacılığı ve sübvansiyonlardır. Sonuç olarak geri kalmış bir ülkenin başlangıç dönemlerinde bulunan endüstrilerini yabancı rekabetten korumalı ve bunları kendi ayakları üzerinde durabilecekleri noktaya kadar desteklemelidir.

KAYNAKÇA

ARIN, Tülay(1997), “Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TÜSİAD’ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi” Ekonomide Durum, Ankara: Türk İş Yayını.

BLAND, William(çev.: Tamer Balcı), Sovyetler Birliği’nde Kapitalizmin Restorasyonu, İstanbul:Ceylan Yayınları.

BORATAV, Korkut(2010)Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye, Ankara: Yordam Yayınları.

BORATAV, Korkut(1982), Sosyalist Planlamada Gelişmeler, Ankara: Savaş Yayınları.

BULLOCK.P-YAFFE.,D.(der.:Nail Satlıgan-Sungur Savran)(1988), “Enflasyon, Bunalım ve Bunalım ve Savaş Sonrası Genişleme” Dünya Kapitalizmin Bunalımı Kitabından, İstanbul: Alan yayıncılık.

CASLİN, T.(der.: Kemali Saybaşı)(1993), “Devlet ve Ekonomi” Liberalizm Refah Devleti Eleştiriler kitabında alınmıştır, İstanbul: Bağlam Yayınları.

CHANG, Ha-Joon(çev.: Emin, Akçaoğlu)(2015), Sanayileşmenin Gizli Tarihi, Ankara: Efil Yayınevi.

Coricelli, F.(1997), Restructuring, Phase of Transition and the Budget in: Fiscal Policy in Transition, From Report of Economic Policy Initiative, no:3, CEPR, Warsaw

DURAN, Mahmut (ed.: Ergin Arıoğlu)(1994) , “Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları” Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Kitabından, Ankara: Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayını

ERSOY, A.(1990), İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi, İzmir: Abam Yayınları.

Feigenbaum, H; H. Jeffrey(1997), Privatization and Political Theory Journal of International Affairs, vol:50, Winter

ITOH, M.,(1996), Money and Credit in Socialist Economies: a Reconsideration, Capital and Class, vol:60, Autumn

KOTZ, David M. ve WEİR, Fred(çev.: Cemile Çakır)(2012), Gorbaçov’dan Putin’e Rusya’nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya, İstanbul: Kalkedon Yayınlar

KÜÇÜK, Yalçın(2011), Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Çözülüşü, Ankara: Mızrak Yayınları

Lavigne, M. (1999), The Economics of Transition: From Socialist Economy to Market Economy second edition, Macmillan Press, New York.

NOVE, Alec(çev.: Osman, Akınbay)(1991), Uygulanabilir Bir Sosyalizmin İktisadi, İstanbul: Belge Yayınları.

OYAN, Oğuz(1997), Devletin Küçültülmesi Yaklaşımı, Bütçe ve Vergi” 1996’dan 1997’ye Değişimin Dinamikleri, Türk-İş 1997 Yıllığı, Ankara: Türk-İş Araştırma Merkezi, cilt:1

ÖNDER, İzzettin(ed.: Ergin Arıoğlu)(1994),“Özelleştirmenin Toplumsal ve Ekonomik Boyutları” Dünyada ve Türkiye’de Yaşanan Özelleştirme kitabından, Ankara: Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayını.

SÖNMEZ, Sinan(1997), “Küreselleşme Söylemi ve Politikalarında Özelleştirmeye Verilen İşlev: İdeolojik, Ekonomik ve Mali Boyutlar” Dünyada ve Türkiye’de Kamu Girişimciliğinin Geçmişi Bugünü ve Geleceği Sempozyumu Bildirileri Kitabından, 6-8 Ekim, İstanbul: TMMOB Yayınları

SWEEZY, P.(çev. Yıldırım, Koç) (1975), Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı, Ankara: Bilgi Yayınevi

WRİGHT, E.,O.,(der.: Nail Satlıgan-Sungur Savran)(1988), “Marksist Birikim ve Bunalım Teorisinde Almaşık Perspektifler” Dünya Kapitalizminin Bunalım İçinde, İstanbul: Alan yayıncılık